

OBZORNIK

Apokaliptični čas. Tako imenuje današnje dobo znani nemški gledališki kritik Alfred Kerr v svoji najnovejši knjigi *Die Diktatur des Hausknechts*, ki jo je pred nekaj meseci izdal v Bruslju. „Dà, mi živimo v nekakšni meddobi, v dobi odmora. V prehodni dobi razkroja. V času, ko vlada duh velikih jat. (Več jat kakor pa duha.)“ Ta „paradoksalni čas“ vzbuja v Kerru oster odpor in iz vseh njegovih besed zveni neusmiljeno žgoč sarkazem. To je čas duševne otopenosti in idejne omejenosti, čas razvrednotenja vseh pravih človeških vrednot, nelogični čas. Kajti le v taki dobi je bilo mogoče, da so postali „nezmislno šovinistični“ nazori divjega nacionalizma dogma, zakon, sistem. „Vsak prekomerni nacionalizem“, izjavlja pisatelj, „vodi nujno v nepoštenje.“ In ves ta strah pred internacionalizmom, kako je naivno smešen, kako je neutemeljen, neumen, neupravičen. Kakor da ni internacionalizem zapopaden že v „železnicah, telefonu, telegrafu, radiu“ in še v „posnemanju tujih političnih sistemov“. „Toda prav ti posnemovalci tujih političnih sistemov se najbolj bore proti internacionalizmu“, izjavlja cinično Kerr. Sodobnost ima dva obraza: prvi je plemenit, vzvišen, človeško lep, drugi barbarski, nizkoten, grozen, zvitorep, neumen. — „Mussolini sam ima dva obraza: enega za delavnik ... in drugega za Emila Ludwiga.“

Vsa knjiga tega izganca iz domovine je naperjena proti sodobni nemški politični usmerjenosti, proti nemškemu duševnemu razkroju, propadu. Cinizem v besedi in aforizmu, v domisljici in žgoči puščici, to je Kerrovo mojstrstvo. Nietzsche, ki je najbolj zaničeval nemški karakter, je zdaj idol rasistov, in Hitler se je celó fotografiral pred njegovim kipom. „Koliko nezmiselnosti,“ vzklika Kerr, „koliko zmedenosti, nejasnosti! Vse v Nemčiji je zdaj v razsulu: vse propada in drvi v razkroj,

v logično uničenje: umetnost, znanost, pesništvo, gledališče, vse!“

Najosebnejše poglavje v tej Kerrovi knjigi pa je njegov obračun z Gerhardom Hauptmannom. Odločno, neizprosno skuša razkrinkati tega „svojega najintimnejšega prijatelja“, ki je izdal svobodo duha in plemenitost srca, ki je obmolknil, zato da obvaruje samega sebe in svoj denar. „Tega svetovno znanega ustvarjalca antikapitalistične drame so se z denarjem odkrižali“, z denarjem so mu zamašili usta. V najbolj odločilnih trenutkih je „ta veliki altruist molčal“, molčal iz strahu in se spakoval, čeprav so tudi njegove knjige zgorele na gmadi. Stari Tolstoj je poimenoval eno svojih zadnjih del: „Jaz ne morem molčati.“ „Dà, stari Rus je še na pragu groba vzkliknil: „Jaz nemorem molčati.““ Hauptmann je lahko molčal. — Toda med to ostro analizo Hauptmannovega značaja zazvene še topli, pristrčni stavki, ko se Kerr spomni preteklosti, ko se za trenotek zamisli v njuno dolgo in pristrčno prijateljstvo. Toda za Kerra ni zdaj več poti nazaj, zanj je vse končano. Samo še cinična obsodba, samo še porogljiv, užaljen nasmeh, samo še zabavljica mu je ostala. (ao)

Pojav češkega „Kvarta“. V jeseni leta 1933. je izšel v Pragi prvi zvezek „Zbornika poezije in vede“ z naslovom „Kvart“. Nevsakdanje opremljena publikacija je priobčila na uvodnem mestu programatičen članek Alexandra Marca „K novemu redu“. Pisec ugotavlja, da se „povsod, po vsem svetu, dvigajo mladi ljudje, ki pogumno iščejo svojo pot. Povsod lahko opazamo vznikanje majhnih, nezavisnih skupin, ki poizvedujejo po novem nauku. Te skupine se še tvorijo in za sedaj številčno nič kaj ne zaležejo, vendar se že oglašajo kot duhovni činitelj, ki ga je treba poslušati“. Pisec jih imenuje tretjo silo, ker stoje med dvema nasprotnikoma: „zasebnim in državnim kapitalizmom (ki ga neprimerno imenujejo komunizem)“.

Fašizem? Ne. Pisec odklanja fašizem in narodni socializem enako odločno ko predvojni liberalizem. „Meje teh sporadičnih gibanj niso vidno postavljene, njih nauk ni še dokončen.“ Toda zavedajo se, da se morajo v svojem stremljenju po ustvaritvi novega reda boriti zoper fašistične forme in zoper stalinovsko formo. Kajpak, to iskanje in postavljanje front je treba za sedaj razumeti v idejnem smislu, ne pa v političnem ali gospodarskem. Najprej morajo najti umstven in moralen izraz novega generacijskega ideala. Drugo pride pozneje.

„Kvart“ je doslej izdal tri zvezke. Izprva je bil neopažen, ob drugem zvezku je udarila po njem „Přitomnost“, ki se ji je zdelo, da je odkrila v novem zborniku hudičevo kopito starega klerikalizma. Njen krik in vik je bil pretiran. Pri „Kvartu“ sodelujejo tudi ljudje, ki nimajo nič skupnega s to strujo. Druži jih težnja po novem redu, ki bo utemeljen duhovno. „Kvart“ je za sedaj samo literarno filozofski organ mladine, ki hoče premagati prisiljeno dilemo materializem — idealizem in zgraditi svoj svetovni nazor na novi sintezi. Zaradi tega srečujemo v tem zborniku pol g naj sodobnejših imen, kakor so surrealist André Breton, Tristan Corbière, Louis Aregon, Raoul Ponchon, tudi stara, n. pr. Plotin, Li-Tai-Po, Schelling, Kierkegaard, W. B. Yeats in drugi. V drugem zvezku je priobčil Jan Patočka interesantno platonistično studijo „Platon in popularizacija“. Že poudarek v duhovnost kaže, da „Kvart“ stremi po nekem novem idealizmu, ki pa bo bolj življenjski in pozitivnejši od starega, ker bo izkoristil tudi izkustva novejša, pretežno materialistične dobe. V tem stremljenju doslej še ni prišel dalje od nekake reprezentance novega duha, ki v svoji širini zajema stare in nove pojave, družec n. pr. Plotinove misli o lepoti s sanjskimi teorijami surrealističnega Bretona.

V „Kvartu“ sodelujejo nekateri vodilni češki pesniki mlade generacije, med njimi

Jaroslav Seifert, Fr. Halas, Jan Zahradniček i. dr. Prevodi iz tujih literatur segajo časovno zelo daleč, k Rig-Vedi in Buddhi, a zajemajo takisto najmodernejše avtorje, kakor sta poleg že omenjenih Yoyce in Gottfried Benn. Ilustracije so tako rekoč programatsko sodobne. „Kvart“ skuša vzbuditi pozornost mlade duhovne elite s posebno selekcijo svojih prispevkov in poudariti nasproti materialistični dialektiki današnje dobe dialektiko stvarjalnega duha v vseh časih in pri vseh narodih, Duha, ki svoje najdragocenejše sile izčrpava za boj zoper čas in okolje, zoper tiranijo družbe in njenega gospodarskega stanja. Za njim stoje don Quijoti vere v idejo in ideale, tisti, ki brez njih doslej še ni bilo napredka.

B. Borko.

Trilogija Karla Čapka. Že tretjič je prejel Karel Čapek češkoslovaško državno nagrado, ki je pomenljivo zvezana s praznikom osvobojenja (28. oktobra). To pot so mu jo priznali za roman „Povětroň“ (Meteor), ki pripoveduje o usodi ponesrečenega prekoceanskega letalca. Med umirajočim telesom t ga neznanca si štirje ljudje (bolniška strežnica, jasnovidec, pesnik, zdravnik) izmišljajo roman njegovega življenja, štiri različne duše skušajo prodreti v letalčevo skrivnostno osebnost. Roman kaže vse odlike Čapkovega peresa in je vzbudil izredno pozornost. Medtem je že izšel nov roman istega avtorja z naslovom „Obyčejný život“ (Navadno življenje), in oba sta se skupaj s predhodnikom „Povětroňa“, „Hordubalom“, strnila v trilogijo, ki ni samo značilen pojav v celotni pesniški tvorbi Karla Čapka, marveč je takisto eno najpomembnejših dejanj v češki prozi zadnjih let.

„Hordubal“ je roman „dobrega srca“. Preprost podkarpatski kmet se vrne po dolgih letih iz Amerike, a njegova žena se je medtem spečala s hlapcem, ki postane nezakoniti gospodar na kmetiji. Hordubal je blaga duša, ki prinese iz sveta samo dobroto, toda odnošaji doma so tako

zapleteni, da je dobrota že prava slepota: Hordubal je v svoji hiši odveč in mora po hladnih zakonih človeških strasti in interesov izginati, da ne moti ravnovesja takisto preprostih, a ne tako dobrih duš. Žena in hlapec se sporazumeta, da Hordubala umorita. Umor izvrši ljubimec ob nekoliko nenavadnih okoliščinah, zato roman v drugem delu prehaja iz baladnega tona v napetost detektivske povesti. Kakor je videti, je dejanje „Hordubala“ na moč preprosto, a pripovedniška umetnost Karla Čapka se kaže prav v tem, kako je obrabljeni sužet o ljubezenskem trikotu obdelal in koliko življenja mu je vdihnil. Že v tem romanu je Čapek predvsem pesnik preprostega, vsakdanjega življenja, toda novo je to, da ume poezijo preprostih reči in sive vsakdanjosti doživljati brez romantičnih rekvizitov in osvetljevati s prodornimi psihološkimi opazovanji. To je prav za prav tista rdečina, ki veže vse tri Čapkove epične stvaritve v trilogijo. Najnovejši roman „Obyčejny život“ obravnava vsakdanje življenje povprečnega inteligenta. Tudi tu je dejanje postranskega pomena: pisatelja predvsem zanima, kako se življenje majhnih reči zrcali v duši človeka, ki je značilen produkt sodobne civilizacije.

Čapkova trilogija je nastala po izrazito intelektualističnih romanih, kakor sta n. pr. „Krankatit“ in „Tovarna absolutnega“. Za razliko od teh spisov, ki prav kakor znamenite Čapkove drame („R. U. R.“, „Itvar Makropulos“ i. dr.) obravnavajo vprašanja civilizacije v njihovi tragični paradoksnosti, je pisatelj v svoji trilogiji prodrl pod površje vsakdanjega življenja in šel tako rekoč lovit dušo povprečnega človeka. Tu je bolj kakor v kateremkoli prejšnjem delu bližji pravi poeziji in realnemu neproblematičnemu življenju. A tudi v teh spisih se Čapkov prodorni duh zaostre v filozofske sklepe in prihaja k izsledkom, ki so značilni za tega češkega Wellsa, potenciranega z Dostojevskim in Shawom.

O trilogiji Karla Čapka je priobčila najobširnejšo in najglobljo razčlemba praška „Přítomnost“ (št. 50. in 51. letnika 1934.) iz peresa Václava Černega. Pisec pravi proti koncu svoje študije med drugim: „Čapkova intuicija življenja in duše nujno teži k ideji vsečloveške enote in doseza višek v ideji odrešenega človeka, to se pravi, človeka, ki se je rešil za večnost s svojim sodelovanjem pri stvarjalnem, svobodnem delu absolutnih vrednot. Toda zakaj ne moreta usoda „navadnega človeka“ in njegov konec kar naravnost navdihniti odrešilne misli? Zakaj odhaja navaden človek pomirjen in z občutjem bratstva, vendar pa neodrešen? — Čapek ljubi nad vse življenje v njegovi empiriji in vroči, siloviti konkretnosti. Presenetljivo je, do kake resničnosti ume podati to življenje in ga pred našim osupnjenim pogledom dovršiti preko vse mere v usodo kakšnega Kettelringa iz „Meteorja“. Tu je življenje zares žgoči splav, gejzir, ki brizga vrelo lavo...“

Čapek je v svoji trilogiji, sklepa Černý, pesniško na novo doživel in umetniško utelesil stari romantično-tiranistični mit „de dolore sacrosancto“, o božanskem značaju trpljenja, po katerem edinem spoznavamo resnico. In vsi veliki in manjši pesniki tega mita, Vigny in Tennyson, Rabbe in Baudelaire, pričujejo s svojo umetnostjo in svojo resnicoljubnostjo, da je to ena izmed poti k resnici.

Odkrivati v preprostem, neproblematičnem življenju, v navadnih dušah in njihovih raznoterih pogledih na svet večno skrivnost stvarjalnih zakonov prirode in zalezovati resnico na njenih poteh skozi goščavo drobnih skrbi in vsakdanjega trpljenja, to je smisel nove Čapkove epike. Z njo kaže, da je več kakor pragmatist, komformist, racionalistični kritik: je neumoren pesniški iskalec večnih življenjskih resnic. A niti teh resnic se pleto tudi skozi vsakdanje življenje navadnih ljudi.

B. Borko.

OBZORNIK

Ksaver Šandor Gjalski. Dne 6. februarja je umrl na svojem gradu v Gredicah (Hrvaško Zagorje) pisatelj Ksaver Šandor Gjalski (Ljuba Babić).

Pokojnik je potekel iz rodu, v katerem se je križal kmečko-meščanski sloj s plemiškim. Njegova mladost (roj. leta 1845.) sega v šestdeseta leta, ko so v rodbini še živele tradicije leta oseminštiridesetega in ko še ni ugasnil zadnji plamen ilirske in vseslovanske ideje, ki sta našli v očetu Gjalskega, rodoljubnem advokatu in ožjem sodelavcu Ljudevita Gaja, vnetega pristaša. Poznejši pisatelj Babić je ilirsko ideologijo svojega očeta, prežeto z liberalnimi vzori leta oseminštiridesetega, razvil do konkretnjših oblik hrvaškega nacionalizma in meščanskega liberalizma. Kot politik se je v začetku 20. stoletja pridružil hrvaško-srbski koaliciji, v zmedah povojne hrvaške politike pa ni prikrival simpatij do tradicionalnih smeri, ki hočejo hrvaštvu ohraniti v obliki avtonomije ali federacije njegove stare privilegije in naprave.

V političnem svetu se Ljuba Babić-Gjalski ni nikdar uveljavil kot vodilna osebnost. Zato pa je v književnosti zavzel vodilen položaj. Živel je dovolj dolgo (nad 80 let) in je tako preživel vso pot kvišku in navzdol, kakor je sociološki in psihološki zakoni ne doočajo samo posameznikom, marveč tudi njih združbam in strujam. V osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja je bila na višku slovstvena stvarjalnost Gjalskega, obenem pa je v tej dobi hrvaški realizem, ki je imel v Gjalskem svojega predstavitelja, prehodil pot od jutra do večera. Z nastopom moderne se nekako začinja kvantitativno in kakovostno padanje pisateljske sile Gjalskega. Po letu 1906. ni spisal nobenega pomembnejšega dela; izvzemši novelo „Ljubav lajtnanta Milića“. Več ko četrto stoletja pred smrtjo ni imel nič več povedati svojemu narodu, če se ne oziramo na slabe članke, ki so kdaj

pa kdaj v revijah ali v dnevnikih obujali spomin na vodilnega romancierja starejše generacije.

Gjalski je bil realist. Njegov realizem se je razvil pod ruskimi vplivi. Posebno izrazito zaznavamo vpliv Turgenjeva, zato so ga nekateri imenovali „hrvaškega Turgenjeva“. Pesniška invencioznost in stvarjalna sila Gjalskega pa sta daleč zaostali za ruskim vzornikom. V najboljših novelah se mu je približal samo v tem, kar bi lahko imenovali „poetični realizem“. Oba pisatelja — ruski mojster in njegov hrvaški učenec — sta skušala dati otožnim podobam iz stvarnega življenja rožnat nadih pesniške lepote. Oba sta častila žensko in oboževala prirodo. V Turgenjevu in v Gjalskem je po tistem drhtela drobna struna schopenhauerjevskega spoznanja o ničemernosti življenja. In oba sta se kakor iz kljubovanja vdajala praktičnemu hedonizmu. Odtod neenoten in nedosleden življenjski nazor Gjalskega.

Tvarina njegovih spisov se pretežno tiče minilosti. Ni pa segal daleč nazaj kakor Šenoa: bil je epik polpreteklega časa, ki je nekoliko še živel v ljudeh njegove generacije. Bil je pasatist, človek, čigar pogled je obrnjen nazaj. Preteklost je opisoval v romanih in novelističnih zbirkah „Na rodjenoj grudi“, „Osvit“, „Pod starim krovovima“, „Iz varmedjanskih dana“, „Za materinsku riječ“. Slikal je preporodno dobo hrvaške zgodovine, sanje in hrepenenje Ilircev, socialno in duševno ozračje tridesetih in štiridesetih let preteklega stoletja. Najboljše so novele, v katerih opisuje propadanje zagorskega plemstva ali pa slika zagorsko prirodo. Illustrius Battorych je eden najizrazitejših tipov njegovega celotnega dela. Z najlepših strani diha elegična razpoloženost: ti časi se več ne vrnejo, in kakor stari Firs iz Čehovljevega „Češnjevega vrta“ osamljen poslušal, kako pada vrt propadlega rodu pod udarci praktičnejšega novega lastnika, je tudi Gjalski doživel zadnji nesentimen-

talni in brezobzirni obračun s svetom, ki je bil njemu tako drag, kakor Firsu češnjev vrt: doživel je bridko analitično umetnost Miroslava Krleže. Od Šenoe preko Gjalskega do Krleže vodi literarna linija, ki je v skladu s splošnim razvojem socialnih, gospodarskih in kulturnih razmer na Hrvaškem.

Gjalski pa ni bil samo laudator temporis acti, marveč je pisal tudi prozo iz socialnega življenja svojega časa. Politični roman „U noći“, roman o hrvaški inteligenci „Janko Berislavić“, povest iz učiteljskega življenja „Gjurgjica Agićeva“, „Radmilović“ in nekateri manjši spisi so zajemljivi in za tiste čase tehtni doneski k študiju tedanje družbe. Velika hiba Gjalskega (in njegove generacije) je bila v tem, da ni umel dovolj ostro opazovati realnih razmer. Njegov svetovni nazor je bil prepovršen in plitev, zato s svojo analizo družbenega življenja ni mogel prodreti globoko pod površje. Za razumevanje družbene realnosti so potrebne ostre, kritično izbrušene ideje, kakor je za ostro gledanje potrebna dobra leča. Zaradi tega nedostatka se je Gjalski večno lovil med svetoboljem in racionalizmom, med misticismom in realizmom, med pesimizmom in naivnim zanosom, goječ obenem kult Venere Kapitolinske in njenih „živih posnetkov“ v lepih ženskih telesih. Sedem in dvajset zvezkov zbranih spisov Gjalskega vsebuje kvalitativno kaj različne reči.

Tudi po obliki, po formalni dognanosti svojih spisov, je Gjalski zaostajal daleč za svojim ruskim vzornikom. Turgenjev je bil mojster ruskega jezika in stila: o hrvaščini Gjalskega tega ni mogoče trditi. Njegov jezik je prav kakor pesniški jezik D. M. Domjanića pričeval o težkočah, ki jih ima kajkavec s štokavskim pismenim jezikom. Tudi tehnika pripovedovanja kaže v mnogih spisih očitne pomanjkljivosti.

Gjalski ni bil prijatelj Slovencev. Svoja čuvstva nasproti nam je ta zagorski sosed

neprikipno odgrnil še na pragu svojega osemdesetega leta s člankom v „Savremeniku“, kjer je neokusno pregreval neke nemške nazore o našem narodu, hoteč — brez resnega vnanjega povoda in aktualnosti — pobiti teorijo, da zagorski kajkavci sodijo v slovensko jezikovo-kulturno skupino, kakor sta trdila Kopitar in Miklošič.

Gjalskega so pokopali med njegovimi zagorskimi rojaki na pokopališču v Zaboku. B. B.

Dandanašnji problemi jezikovne kulture. Praški lingvistični krožek je začel izdajati v založbi „Melantricha“ novo revijo „Slovo a slovesnost“. Mnogo obetajoči časopis je posvečen jezikovni kulturi v zmislu novih lingvističnih načel in literarno-kritičnih metod. V prvem zvezku je izšel programatični uvodnik, ki so ga podpisali uredniki B. Havránek, R. Jakobson, V. Mathesius, J. Mukařovský in B. Trnka. Poznavalcu češkega znanstvenega življenja so ti lingvisti dobro znani kot pristaši modernih načel v obravnavanju jezikovnih in poetičnih problemov. (Glej publikacijo Praškega lingvističnega krožka: „Spisovná čeština a jazyková kultura“.) Uvodnik, v katerem so začrtali cilje in smernice nove revije, je zanimiv tudi za naše kulturne kroge. V njem skušajo jasneje določiti odnos lingvistike do jezika in kulture in sploh poudariti jezik kot pomembno kulturno vrednoto. Oznanjujoč svoje stremeljenje s skupnim pojmom „jezikovna kultura“, definirajo ta pojem tako, da se jezik iz golega posredka, iz reprezentanta predmetnega sveta, pretvarja v samostojen predmet naše pozornosti, našega premišljevanja, naših emocij. Vzrast kulture prinaša tudi vzrast jezikovne kulture, z njo vred pa nastaja potreba načrtnega posega družbe v jezikovni razvoj.

Kako si praški lingvisti zamišljajo načrtno reševanje osnovnih problemov jezikovne kulture in v čem so ti problemi? Razdelili so jih v tri skupine. Prva obsega

jezikovno pravo v teoriji in praksi, druga jezikovno pedagogiko, tretja pa jezikovno izgradnjo. V poslednjo sodijo predelava in kodifikacija jezikovne norme (ortoeopične, pravopisne, govorilne, leksikalne in frazeološke), dalje določitev časovnih ideoloških in estetskih zahtev do jezika in naposled aplikacija teh zahtev in norm na konkretne jezikovne pojave (jezikovna kritika).

Potreba načrtnega reševanja pglavitnih vprašanj jezikovne kulture je po mnenju praških lingvistov nastala s postopno demokratizacijo splošne in posebej še jezikovne kulture. Jezikovne funkcije se čedalje bolj diferencirajo. Uredniki „Slova a slovesnosti“ zlasti opozarjajo na časnikarstvo, ki se v dandanašnji družbi vse bolj razvija in prevzema čedalje širše naloge tudi z jezikovne strani. Z razvojem tehničnih pripomočkov je zašla govorica v nove, doslej nenavadne položaje: v radiu imamo besedo kot goli zvok, abstrahiran od vidnih zaznav, v zvočnem filmu pa so se odprle neslutene možnosti kombiniranja govorice in vidnih vtiskov. Jezik leposlovja se danes bolj ko kedaj prej izmika enotnemu kánonu in jezikovna kritika ne sme z istim merilom presojati surrealistične, v sanje težeče pesmi, jezika Joycea ali Vančure, v katerem se polifonično plete več slojev, Célinove ali Haškove obilne rabe govornega jezika, ali proze klasičnega realizma, ki se trdovratno oklepa splošno veljavne pismene norme. Takisto opozarjajo na nove naloge, ki so nastale z izredno naraslo prevajalsko dejavnostjo; ta ima že silen vpliv na jezik in prav tu je danes najhvaležnejše polje za jezikovno terapijo in profilakso.

Pri jezikovni kritiki ne mislijo praški lingvisti samo na formalno kritiko, marveč tudi na kritiko, ki razpravlja o točnosti in prikladnosti posameznih jezikovnih znakov, njih adekvatnosti za določeni namen, torej na čisto tematično, ideološko kritiko. — Pri dandanašnjem obsežnem delu za jezikovno kulturo je neogibno

potrebno tesno sodelovanje lingvistov s pedagogi in pravniki, s filozofi in psihologi, s psihiatri in foniatry, z zgodovinarji in teoretiki literature in sploh umetnosti, s strokovnjaki v sociologiji, zgodovini, zemljepisu in narodopisu. Zlasti je potrebno sodelovanje s praktičnimi činitelji jezikovne kulture, s pisatelji in prevajalci, z gledališkimi, filmskimi in radijskimi umetnostnimi in tehničnimi specialisti, s šolskimi strokovnjaki, z administrativnimi in tehničnimi delavci, ki imajo v vprašanih nazivoslovja kaj praktičnih izkušenj.

Nadaljnji bistveni del programa praških lingvistov okrog „Slova a slovesnosti“ zajema vprašanje pesništva, v čemer se priključujejo že Jungmannovim nazorom o najožji splošnosti jezika in slovstva. Potreba proučevanja pesniškega jezika in pesništva izhaja iz problema znakov, ki je eno najnujnejših filozofskih vprašanj sodobnega kulturnega preroda. Vsa resničnost, začeni s čutno zaznavo in končaje z najabstraktnejšo miselno konstrukcijo, se kaže dandanašnjemu človeku kot široko, zapleteno organizirano kraljestvo znakov; raziskavanje tega kraljestva je šele v prvih začetkih. Eno izmed njegovih osnovnih področij je jezik, zakaj v kraljestvu znakov prevladuje tendenca: vse izraziti z besedo. Govorica nas zlasti poučuje o stvarnem odnosu, t. j. o razmerju med znakom in resničnostjo, na katero se znak odnaša, medtem ko umetnost razodeva notranji ustroj samega znaka in daje tvarino za določitev odnosa med simbolom (zvokom, barvo i. pod.) in njega pomenom, ter za raziskavanje mnogoterih plasti njegovega pomena. Že to odpira nova obzorja in nove naloge raziskavanju pesniškega jezika, takisto je mogoče povedati še marsikaj novega ob proučevanju odnosov umetnosti pa tudi jezika do družbe in nje organizacije ter vice versa. Temu se pridružujejo še problematika pesniške osebnosti, vprašanja preteklosti i. dr.

Že ta program, ki smo ga le vnanje naznačili, pričuje o novih stremljenih praških

lingvistov — stremljenjih, o katerih smo preverjeni, da utegnejo presenetiti marsikaterega lingvista in literarnega teoretika stare šole. Zdi se, da se v teh stremljenjih in za njimi stoječih nazorih razodeva velik preokret, ki ga je 20. stoletje prineslo v celotno kulturno ozračje in ki se v nemali meri naslanja na sodobne fizikalne, biološke, psihološke in noetično-filozofske teorije, ki se znatno oddaljujejo duhu 19. stoletja. Posebej se kaže vpliv literarnega formalizma, ki je zlasti v dandanašnji Rusiji dosegel zajemljive znanstvene rezultate.

Prvi zvezek „Slova a slovesnosti“ je pokazal, kako bo novi časopis izvrševal svoj program. Izmed vsebine omenjam Karla Čapka duhovito gloslo „Ko bi bil lingvist“, članek univ. prof. B. Havránka o slovniški kodifikaciji pismene češčine, F. X. Šalde razpravo o pesniški avtostilizaciji, zlasti pri Bezruču, J. Mukašovskega „Pripombe k sociologiji pesniškega jezika“ in začetek diskusije o govoricu v filmu. Izmed prispevkov v petitu pa opozarjam na Mathesijovo poročilo o novi angleški literaturi s področja splošne lingvistike in R. Jakobsona študijo o časovnih vprašanjih vede o češkem verzju, ki razglablja o strukturi verzov v najstarejših primerih češkega pesništva. B.

Individualizem in kolektivizem v luči F. X. Šalde. V 5./6. zvezku letošnjega „Šaldůvega zápisníka“ polemizira češki kritik F. X. Šalda z urednikom „Literarnih Novin“ Bohumilom Mathesijem zaradi Šaldi očitane individualizma. Mathesius je napravil napako (ki je sicer močno razširjena), da zamenjuje individualizem z egoizmom. „Zame je individualizem samo tam, kjer je, kakor že pravi etimologija besede, vera v vrednote ne-de-lji-va. Nedeljiva vrednota je n. pr. genij ali vodja. Ni ga mogoče razbiti v neko število sestavin in ne razložiti s seštevanjem teh sestavin ali z njih množenjem — skratka: je pojav druge,

višje kategorije, drugega, višjega nivoja. V njem je nekaj, kar se pojavlja le enkrat in se potemtakem ne ponavlja... Njegove kvalitete ni mogoče izpremeniti v kvantiteto. To je torej bistveno protimehanska vera, če razumeš pod mehanizmom trpno in vztrajno ponavljanje. Tak je moj individualizem, in nimam najmanjšega strahu za njegovo bodočnost: to je večer individualizem, h kateremu se bo človeštvo vračalo vedno znova, ker je ena izmed osnovnih strukturalnih potez družbene in človeške skladbe... Prepričan sem, da mora s takim individualizmom računati tudi slehern kolektivizem: niti on ne more biti brez vodij, brez iniciativnosti, brez heroičnih dejanj, brez vsega tistega, kar so s staro (dopuščam: nepripravno in meni osebno neprikupno) besedo označevali z individualizmom; z isto pravico bi lahko to reč nazvali realizem, ker stoji za njo prava resničnost, dà, najresničnejša resničnost. Moj individualizem je potemtakem vera v osebnost in v njen heroizem, v njeno kvalitativno iniciativo, v njeno iznajdljivost, ki je ni mogoče ne dogledati ne izračunati; v iniciativo in invencijo, ki sta potrebni za tok svetá in zgodovine...“

Nasproti poljudnemu mnenju, da je individualizem v Evropi bankrotiral, postavlja tedaj F. X. Šalda — eden izmed duhovnih voditeljev tako zvane „levice“ v češki literaturi — tezo o neumrljivosti pravega, na enkratnosti genija, izumitelja in vodje-junaka slonečega individualizma. Takisto se izreka zoper oboževanja gospodarstva in tehnike, ki so ju kolektivisti povzdignili na višino božanstvenih načel. Klečanje pred tehniko in narodnim gospodarstvom ter drugimi civilizacijskimi činitelji mu je „samo nova samoprevara in samovaba stare romantike, toda bolj rafinirana in zato nevarnejša od starih oblik“.

„Individualizem? Kolektivizem?“ vprašuje Šalda dalje. „Oboje je prazna beseda, meglen fantom, pusti dim, in če se poganjamo za njima, smo komaj kaj več

kakor norci. V življenju ni individualizma in ne kolektivizma; oba sta samo odmišljeni mejni točki, postavljeni nekam v neskončnost. Prehajata drug v drugega v raznih razmerah in se utegneta še bolj spajati v bodoče. Življenje se posmehuje vsem takimle papirnatim dogmam, vsem takimle geslom ter se zaganja vanje in jih neprestano dviga kakor viharen pomladni veter zavržene kose časniškega papirja. Dandanašnji ruski kolektivizem ni to, kar je bil pred kakšnimi desetimi, petnajstimi leti; izpremenil se je bistveno in mnogo, kakor me prepričujejo strokovnjaki. In kaj bo šele čez kakšnih trideset ali petdeset let! Ali celó za sto let! Iz njega bo postalo nekaj, v čemer ne bo nikdo spoznal prvotnega kolektivizma. Prepričan sem, da bo moral čedalje bolj delati kompromise z individualizmom, izposojati si njegove metode in kriterija; kajpak, zapadnjaški individualizem bo moral tudi z njim postopati enako...“

Šalda takisto odklanja antitezo vzhod — zahod ter končuje:

„Torej: ne vzhod in ne zahod, ne levica in ne desnica, marveč sredina, a to med drugim pomeni, da moraš osredotočiti svojo osebnost v nekem stvarjalnem središču. Postavi se tja, kjer je sredina sveta, in stopi na to točko s tako težo in s tako veljavnostjo vse svoje osebe, da se bo tja res premaknilo težišče sveta. Ni nam potakem treba nič drugega nego zvestobe sebi, svojemu najboljšemu bistvu. Postani to, kar si.“

B.

Sodoben slovaški roman. Karel Čapek je v prvi številki „Přítomnosti“ (Praga) podvrgel zanimivi razčlembi štiri najmarkantnejše nove slovaške romane: Mila Urbana „Živi bič“ in „Megle ob jutrnjem svitu“, Petra Jilemnickega „Neizorana polja“ in Franja Kral'a „Zasekano pot“. Vsi so posneti iz vaškega življenja, kar pomeni: iz najpristnejšega slovaškega okolja. Čapek prihaja k sklepu: „Slovaški vaški roman, kakor ga spoznavamo iz omenjene skupine knjig, označuje to, da

se očitno odvrta od folklorja. Kaže, da je po občutju pisateljev boj za narod, za njegovo etnično ohranitev in zavednost že bolj ali manj končan: nova literatura je že plod osvobojenega naroda. Namestu narodne borbe nastopata gospodarska in socialna. Nenadno je tegá, zaradi česar je treba pisatelju tožiti in kar mora narod premagati, od sile mnogo; nagrmadilo se je v stoletjih pritiska, a šele zdaj so se razvezala usta, da lahko protestirajo. Naposled — mar ni tudi v tem kos nove, sproščene svobode? Pisatelji nam slovaške vasi ne kažejo več v njenem starinskem značaju in ljudski svojevrstnosti, marveč pod aspektom velikega in težkega preroda. Vas ni več nekaj, kar je treba ohraniti, marveč je postala snov, ki jo je treba pregnesti in postaviti na novo. V slovaškem romanu se pojavlja vas, ki ni nova v tem, kar je v njej, marveč v tem, *ker* ne more več ostati taka, kakršna je bila...“

B.

„Sentiments et Coutumes“ Andréa Mauroisja. Najnovejša knjiga plodovitnega esejista in pripovednika Andréa Mauroisja obsega pet predavanj v značilnem konferenčnem slogu. Prirejena so za občinstvo, ki ima pod seboj dovolj trdna socialna tla in dokaj časa za razmišljanje, kako bi si najbolje uredilo zadeve osebnega življenja. Maurois razglablja krizo sodobnega zakona, odnos med starši in otroki, problem prijateljstva, vprašanje zadovoljstva in nezadovoljstva s poklicem; razčlenja prednosti in slabosti življenja v mestu in posveča posebno poglavje stari uganki človeške sreče. Tudi zanj bi veljala primera, ki jo je postavil o sebi Montaigne: da je kakor čebela, ki sede zdaj na ta, zdaj na oni cvet, toda med, ki ga napravi, je povsem čebelji. Mauroisjev prijetni slog prihaja tudi tu do polnega razmaha, in v osebni literarni kulturi, ki ubrano obdaja umerjeno in že zdavnaj znano miselno jedro spisa, je prav za prav ves njegov mik.

B.